

HASDEU BOGDAN PETRICEICU - SAVANT ȘI GÂNDITOR. 100 ANI DE LA MOARTE

Gheorghe Bobâna
doctor habilitat

B.P. Hasdeu

Prozator, poet, dramaturg, jurnalist, istoric, lingvist și gânditor român, Bogdan Petriceicu Hasdeu (numele de botez –Tadeu) s-a născut la 16 februarie 1838 la Cristinești, Hotin și a decedat la 25 august 1907 la Câmpina, Prahova. Spirit enciclopedic, personalitate remarcabilă a culturii și științei românești, B.P.Hasdeu este fiul scriitorului Alexandru Hâjdău.

Tatăl și bunicul fiind cărturari de seamă, cu aptitudini și preocupări de lingvistică, istorie și folclor, B.P.Hasdeu crește într-o atmosferă intelectuală cu totul deosebită. Mai târziu își va schimba numele de botez din Tadeu în Bogdan - corespondentul românesc pentru prenumele polonez (de origine greacă) Tadeu - adăugând la nume și *Petriceicu*, voind să arate înrudirea cu Ștefan Petriceicu, domn al Moldovei în secolul al XVII-lea (cu timpul va semna *Hasdeu*).

Părinții se stabilesc cu traiul în Podolia (1840), tatăl având de înfruntat opresiunea autorităților din Camenița, datorită vederilor sale proromânești. Pe

lângă instruirea primită în casa părintească, având ca manual de căpătâi *Gramatica românească* (1828) a lui Ioan Heliade Rădulescu, B.P.Hasdeu a urmat clasele elementare la o școală publică. Până la vârsta de 12 ani este elev la diferite școli din Polonia. A audiat cursurile colegiilor din Vinița (la 1841-1842, avea doar 3-4 ani), Rovno și Camenița (1848-1850).

După ce Alexandru Hâjdău se stabilește în Basarabia, la Chișinău, tânărul B.P.Hasdeu își face, parțial, studiile la Liceul regional din Chișinău (1852-1853). Atrage atenția printr-o memorie prodigioasă. Continuă să învețe la Universitatea din Harkov (1855-1856), unde face studii de drept, audiind cursuri de istorie și filologie, pe care însă n-o absolvește, deoarece în 1854 se angajează militar, luând parte, pentru scurt timp, la războiul din Crimeea.

În 1856 trece Prutul și se stabilește în Principatul Moldovei, mai întâi la Iași. Este numit judecător la Tribunalul din Cahul (1858), dar curând este destituit pentru activitatea sa unionistă. Vine la Chișinău, pentru a-și transporta biblioteca de familie la Iași, și pentru a-și procura cărți noi. Revenind la Iași, inițiază o serie de publicații cu profil filologico-istoric și literar. Are preocupări mai cu seamă de istorie. Aici scoate prima sa publicație, ziarul unionist „România” (1858-1859), căreia îi va urma „Foaie de istorie română” (1859). Din octombrie 1859 până la începutul anului 1863 este director al Bibliotecii Publice din Iași (azi Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”). Dăruiește Bibliotecii Școlilor din Iași, inclusiv din partea lui Al.Hâjdău, circa patru mii de volume. Ocupă postul de profesor de istorie, statistică și geografie la Școala Reală din Iași. Editează „Foița de istorie și literatură” (1859-1860), în care publică studiul *Pierit-au dacii?* Face o călătorie la Chișinău, în mod clandestin, pentru a achiziționa cărți și manuscrise. Este trimis în Polonia pentru perfecționare în domeniul filologiei (1861). Din cauza nuvelei *Duduca Mamuca* (1863), este destituit din posturile de profesor și bibliotecar. Acuzat de imoralitate, autorul se apără magistral și obține achitarea. Sfătuit de Al. I. Cuza, de către V. Alexandri și Al. Odobescu, se stabilește la București. În același an este numit membru în Comisia istorică de cercetare a documentelor mănăstirilor secularizate. I s-a încredințat editarea „Arhivei istorice a României” (1864-1868), publicând, în cele 3-4 tomuri, numeroase documente de cultură veche românească. Pledează în presă pentru ideea de unitate a Transilvaniei cu România (după 1859-1860). Deschide cursul public *Despre dreptul constituțional al românilor* (1866). Este fondator și membru în Comitetul

Societății “Transilvania”, care prevedea răspândirea literaturii și culturii române în provincia încorporată în Imperiul Austro-Ungar. Deputat, desfășoară o variată activitate parlamentară, ține discursuri în Cameră privind Legea organizării armatei (1868). I se respinge candidatura de membru al Societății Academice (1869). La 2/14 noiembrie 1869 se naște unica sa fiică, viitoarea poetă Iulia, ultima descendentă a familiei, iar la 9 noiembrie 1872 moare la Cristinești Alexandru Hâjdău, tatăl scriitorului.

B.P.Hasdeu inaugurează la Universitatea din București cursul de filologie comparată (1874). Este numit director al Arhivelor Statului (1876), apoi profesor titular la Catedra de filologie comparată a Universității din București (1878), secretar general al Academiei Române și secretar al Secției literare (1879). La propunerea Academiei Române începe a redacta *Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor* (1884).

La 17/29 septembrie 1888 se stinge din viață geniala fiică a lui Hasdeu, Iulia.

La Universitatea din București, B.P.Hasdeu începe cursul *Elemente dacice în limba română* (1869). A desfășurat o bogată activitate publicistică, redactând și editând o serie de publicații: „Din Moldova”, devenită apoi „Lumina” (1862-1863), revista satirică „Aghiută” (1863-1864), revista „Satyrul” (1866), ziarele: „Traian” (1869-1870), „Columna lui Traian” (1870-1877); fiind director și proprietar, publică aici numeroase articole antimonarhice; „Revista nouă” (1887-1895). A fost director la Foia Societății „Românismul”, la “Revista literară și științifică”. A colaborat la numeroase publicații ale vremii: „Trecutul”, „Dacia”, „Tribuna română”, „Sentinela română”, „Familia”, „Buciumul”, „Românul”, „Perseverența”, „Ghimpele” etc.

Personalitate enciclopedică a culturii române, dominând prin vocația universalității a doua jumătate a secolului al XIX-lea, B.P.Hasdeu a lăsat însemnate contribuții în istorie, filologie și literatură. Primele sale încercări literare: *Cântec popular moldovenesc*, *Ștefan cel Mare*, *Doina*, *Moldova*, *Sunt dac!*, *Sunt român!* se încheie cu *Melodii românești* (1856) - culegere de cântece populare cu note istorice. Au urmat: *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*; *Filosofia portretului lui Vlad Țepeș* (1864). Bogatul material adunat în țară și în străinătate l-a folosit în lucrările sale de istorie și de filologie, proiectate la dimensiuni impresionante ca, de exemplu, monografia *Ioan Vodă cel Cumplit* (1865). Publică drama istorică *Răzvan Vodă* (1867). Din 1870, abandonează politica, dedicându-se exclusiv științei. Începe epoca marilor lucrări care-i

vor aduce notorietate în țară și peste hotare. Publică două volume din *Istoria critică a românilor* (1873-1875), susținând teza substratului dacic și apărând ideea continuității românilor în Dacia.

Lui B.P.Hasdeu îi revine meritul de a fi așezat pe baze științifice filologia românească. A relevat fondul autohton al limbii române: *Principii de lingvistică*, cea dintâi sinteză românească a disciplinei, inițiind pentru prima dată anchetele dialectale în România. *Cuvente den bătrâni* (2 vol., 1878-1880) reprezintă o editare a textelor vechi dintre anii 1550-1600, lucrare distinsă cu Premiul Heliade-Rădulescu al Academiei Române (1880). Lucrarea sa fundamentală în domeniul lingvisticii este *Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*; *Etymologicum Magnum Romaniae* (4 vol., 1886-1897), pe care a proiectat-o ca un tezaur de cunoștințe lingvistice, filologice, folclorice, istorice, geografice, literare. A lăsat și lucrări în proză: nuvelele *Duduca Mamuca* (1863), *Micuța* (1864), primul roman istoric din literatura română, rămas neterminat, *Ursita* (1876); drama *Răposatul postelnic* (1862); dramele istorice *Domnița Ruxandra* (1866, în același an are loc premiera la Teatrul Național) și *Răzvan și Vidra* (1869), care se prezintă cu deosebit succes la Teatrul cel Mare; comedia *Trei Crai de la Răsărit* (1879).

După moartea fiicei sale, a avut și preocupări de filosofie spiritistă: *Sic cogito* (1892); editează volumele *Poezii* (1873) și *Sarcasm și ideal* (1897). Ultima sa publicație, *O nevastă româncă în traiul pământesc și-n viața ei după moarte* apare în 1903. B.P.Hasdeu a format o adevărată școală românească de cercetare științifică în domeniul filologiei și istoriei. Printre cei mai apropiați elevi i-au fost: Lazăr Șăineanu, I. A. Candrea în lingvistică, I. Bianu în studiul vechilor texte românești, Gr. Tocilescu în istorie. Întreprinde călătorii de studii în Basarabia de sud (1867), Serbia, Ungaria, Austria, Boemia, Bavaria, Franța (1868), Ungaria (1871). Membru titular al Societății Academice Române (1877). A fost membru al Academiei Regale din Belgrad (1879), al Societății de Lingvistică din Paris, al Societății Enciclopedice Române din București (1882), membru al Academiei Imperiale de Științe din Sankt-Petersburg și președinte al Societății Presei Române (1883), vicepreședinte al Academiei Române (1885-1892); membru onorific al Academiei de Științe din New York (1895), al Societății Neolingvistice Americane din Baltimore, al Societății Academice din Sofia etc.

Prin vocația universalității, B.P.Hasdeu a dominat a doua jumătate a secolului al XIX-lea românesc. Concepțiile sale științifice se bazează pe

o viziune filosofică asupra vieții, istoriei și culturii. Căutând pretutindeni elementul generator al faptelor istorice, interpretându-le dialectic, B.P.Hasdeu este influențat de pozitivismul lui A.Comte și H.Bukle, de concepția evoluționistă a lui Ch. Darwin, apelând uneori și la factorii providențiali din concepția lui H.Spencer și A.R.Wallace.

Deși multe din rezultatele cercetărilor sale istorice au fost infirmate de studii ulterioare, căci, uneori, se hazarda în ipoteze, prin concepție și metodă B.P.Hasdeu a deschis drumul disciplinei moderne în știința istorică românească.

Savantul Hasdeu adună și editează documente, texte vechi slave și românești, acumulează date prețioase pentru perioade puțin cunoscute din istoria și cultura română. Pentru a reface istoria spiritualității românești, el se îndreaptă spre perioada dacică, tinzând să desprindă, în mersul evolutiv al istoriei, caracterele sale specifice. *Istoria critică a românilor*, la dimensiunile proiectate de B.P.Hasdeu, nu putea fi terminată cu puterile unui singur om. Din ea au apărut doar două volume, în care, istoricul Hasdeu începe studiul sistematic al istoriei române cu epoca dacică, la care se și oprește.

Studiile științifice ale lui B.P.Hasdeu reprezintă un model elocvent de interdisciplinaritate, în sensul contemporan al termenului. La el istoria se interpătrunde cu filologia, etnopsihologia, cu studiul literaturii populare și cu multe alte discipline. B.P.Hasdeu, influențat de G.Vico, are în vedere concentrarea diferitor surse în istoria generală a unui popor. Viața unui popor se manifestă și prin cultura spirituală (creația nescrisă și cea scrisă), iar aceasta se oglindește în limbă. Studiul istoriei limbii române devine indispensabil cercetărilor istoricului. Cu vremea, pornind de la editarea textelor vechi, ca instrument de cercetare a istoriei, B.P.Hasdeu e atras de filologie și lingvistică, domenii în care va fi de asemenea un deschizător de drumuri și un creator de școală. Opunându-se exagerărilor școlii latiniste și celor ale filologilor care supralicitau elementele străine (mai ales pe cele slave) din limba română, el încearcă să restabilească configurația istorică a limbii, de la elementele autohtone, dacice, de “substrat”, prin situarea limbii române în contextul indoeuropean și în relațiile cu limbile popoarelor învecinate. Filologul B.P.Hasdeu a adus o prețioasă contribuție îndeosebi în relevarea fondului autohton al limbii române, idee sesizată încă de Dimitrie Cantemir. În *Principii de lingvistică* B.P.Hasdeu realizează cea dintâi sinteză românească a disciplinei, inițiază primele anchete dialectale în România și editează texte vechi, însoțindu-le cu comentarii și observații. Cea mai importantă realizare în această direcție este

culegerea de texte din secolul al XVI-lea, cuprinse în primul tom din *Cuvente den bătrâni*. Aici apar texte originale, redactate în românește, conservând caracteristicile limbii române în acel moment. Creația populară este interpretată de B.P.Hasdeu nu numai ca un document istoric și lingvistic, ci și din punct de vedere literar. B.P.Hasdeu însoțește pretutindeni cercetarea propriu zisă cu priviri teoretice asupra obiectului de studiu. El expune chestiuni generale, precum geneza și natura internă a creațiilor populare, raporturile dintre literatura nescrisă și cea scrisă, circulația orală și legile ei. Încă din 1867, încercând să facă o sistematizare a literaturii populare, B.P.Hasdeu o clasifică după genuri: poetic, aforistic, narativ. Speciile folclorice sunt comparate permanent cu cele ale literaturii culte. În concepția lui B.P.Hasdeu cercetarea literaturii populare, ca parte a etnopsihologiei, este o componentă a filologiei comparate. B.P.Hasdeu folosește în adunarea folclorului o metodă nouă, a chestionarului indirect.

Cercetările științifice ale lui B.P.Hasdeu se extindeau în mai multe direcții. Astfel, *Etimologicum Magnum Romaniae*, ce trebuia să fie doar un dicționar academic al limbii române, este conceput ca „o enciclopedie a traiului”, „întreg, trecut și prezent”, al poporului. Dicționarul „limbii istorice și poporane”, este proiectat de B.P.Hasdeu la proporții grandioase, ca un tezaur de cunoștințe lingvistice, filologice, folclorice, istorice, geografice, literare. B.P.Hasdeu realizează doar trei volume și introducerea la al patrulea volum. Fiecare tom are un studiu introductiv, în care sunt expuse, legate sau independent de structura dicționarului, teorii lingvistice, unele incluse anterior în *Principii de lingvistică*. Dicționarul are o mare bogăție de izvoare, transformându-se într-o adevărată antologie de literatură populară și cultă. Nu este atât o lucrare lexicografică riguroasă, cât o acumulare de erudiție, fascinantă prin excursurile făcute în biografia cuvântului și a noțiunii corespunzătoare. Era firesc ca o asemenea lucrare să nu poată fi dusă la capăt în câțiva ani. Academia Română a trecut în 1898 misiunea redactării dicționarului lui Al.Philippide.

B.P.Hasdeu a fost mai puțin cercetat ca filosof al istoriei și teoretician al culturii, situație explicabilă prin faptul că la el ideile filosofice se desprind din studii care nu sunt destinate în mod expres problemelor de filosofie. La cea dintâi privire, concepția lui B.P.Hasdeu vădește un caracter unitar. În realitate, ea se constituie treptat, în mai multe perioade ale activității sale, adăugându-și în permanență elemente noi, pe măsură ce științele particulare și documentele îi oferă gânditorului

multiple ipoteze de lucru. Aceste ipoteze, sprijinite pe datele științelor naturii, alături de o serie de idei romantice pe care le include în concepția sa despre istorie imprimă ideilor sale un anumit eclecticism. B.P.Hasdeu face referințe la filosofia istoriei a lui Fr. Bacon, numindu-l „moașa științelor moderne”, la cercetările lui Nieburhr asupra antichității romane, ajungând până la Ranke, Macaulay și Görres. Ideile acestora au avut o anumită influență asupra concepției despre istorie a lui B.P.Hasdeu. În același timp, gânditorul român a fost receptiv față de curentele de gândire ale epocii sale. El s-a simțit atras de ideile pozitivismului francez; reprezentat de teoria evoluției a lui Darwin și de cea a lui Wallace, merge paralel cu ideile lui Bukle despre influența naturii asupra istoriei și apreciază pozitiv doctrina lui H.Spencer în problema cunoașterii umane, căruia îi dedică tomul II din *Istoria critică a românilor*.

B.P.Hasdeu a folosit unele teze și principii ale lui G. Vico, A.Comte, Darwin și ale altor gânditori; în scopul edificării științei istorice și stabilirii adevărului istoric, deoarece nu vedea posibilă știința istoriei în afara unor sinteze la care au ajuns cei mai de seamă cercetători ai fenomenului istoric. El nu ezită să-și numească concepția sa „pozitivism istoric”, subliniind că s-a lăsat călăuzit de faptele și datele verificabile prin știința experimentală. În esența lui, acest pozitivism istoric „probează materia prin experiență, probează spiritul prin raționament și probează prin experiment și prin raționament ceea ce este materia și spiritul totodată”. B.P.Hasdeu subliniază că tocmai prin enunțul de mai sus se află „departe de așa numita școală pozitivistă din Franța”, care se ferește de valoarea

raționamentului filosofic, probând întreaga realitate numai pe cale experimentală. În realitate, obiectivitatea științifică nu se poate lipsi de sintezele teoretice, iar simpla constatare a faptului pozitiv nu poate suplini valoarea ideilor din conlucrarea cărora rezultă un punct de vedere științific. În acest mod înțelege B.P.Hasdeu pozitivismul său istoric.

Gânditorul Hasdeu tinde către o concepție totalizatoare despre istorie, folosind toate datele pe care i le putea oferi știința istoriei în dezvoltarea ei. În această imagine atotcuprinzătoare a istoriei, devenea posibilă înțelegerea celor mai îndepărtate epoci ale unei națiuni și ale omenirii. Ideile despre sensul și evoluția istoriei, cât și cele privitoare la evoluția limbii, la fenomenul de cultură, lansate de B.P.Hasdeu, au avut meritul de a stimula cercetările în aceste domenii, ceea ce a dus la elaborarea a noi sinteze teoretice în știința românească.

Igor Vieru. *Grâul de-a pururi*. 1981 u/p